

Halász Péter

„Az igazat mondd, ne csak a valódit...”!

Csángó sorskérdések Iancu Laura értelmezésében¹

Megszületett és megjelent az egyik leghitelesebb könyv a moldvai magyarokról. Szerzője Iancu Laura, teológiai végzettségű, néprajztudományból doktorált kutató, aki moldvai szülőfalujában töltötte gyermekkorának legfogékonyabb éveit. Természetesen ismerünk rajta kívül jó néhány moldvai születésű magyar értelmiségit, akik népüket írásaikkal is szolgálva egyházi emberként (Petrás Incze János,² Ferenc János,³ Horváth Antal,⁴ Salamon József⁵), tanárként (Perka Mihály,⁶ Ósz Eröss Péter⁷), szépíróként (Gábor Felícia⁸), népköltőként (Lakatos Demeter,⁹ Demse Márton,¹⁰ Duma-István András¹¹), amatőr helytörténészként (Erdős-Szászka Péter,¹² Laczkó István,¹³ Laczkó Mihály,¹⁴ Jankó János és Jankó Antal¹⁵), néprajzsként (Nyisztor Tinka)¹⁶, nyelvészként (Trunki

Halász Péter (1939) – agrármérnök, néprajzkutató, ny. főtanácsos, Gyimesközéplek, tatrosmente@gmail.com

¹ Iancu Laura: *Miért csángó, ha magyar? A moldvai magyarság története és elcsángósítása*. Libri Kiadó, Bp. 2022. 192.

² Petrás Incze János feleletei Döbrentei Gábor kérdéseire. In: *Petrás Incze János*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda 2004. 19–91.

³ Ferent, Ioan: *A kunok és püspökségük*. Szent István Társulat, Bp. 1981.

⁴ Horváth Antal: *Strămoșii catolicilor din Moldova. Documente istorice 1227–1702*. Sfântu Gheorghe, 1994.

⁵ Salamon József: *Gyimes[bükk]*. Magánkiadás, Csíkszereda, 2014. 527 old. + 31 kép.

⁶ Perka Mihály: *Gyökerek. A moldvai magyarokról. A csángók*. Fordította, szerkesztette és az utószót írta Iancu Laura. Kairosz Kiadó. Bp. 2020.

⁷ Ósz Eröss Péter: Anyanyelvoktatás. *Csángó Újság*, 1992. 20. szám, 2–3.; uő: Iskola és templom a moldvai magyarságnál. *Művelődés* 1994. 12. sz. 6–8.; uő: [Barthas János néven]: *Pusztina személynevei*. Bp. 1982. (Magyar Személynévi Adattárak 45.)

⁸ Gábor Felícia: *Csángó vagyok*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2005.; uő: *Csángó élet. Kisprózák, versek*. Magyar Napló – Fókusz Egyesület, Bp., 2015.

⁹ Lakatos Demeter: *Csángú országba. Összegyűjtött versek, mesék és levelek*. I–II. Összeállította Libisch Győző. Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, Bp. 2003.

¹⁰ Demse Márton: *Csángó küzdelem*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2005.; uő: *Somoskai tél*. Zelegor Kiadó, Kézdivásárhely, 2007 u.

¹¹ Duma-István András: *Csángó mitológia*. Havas Kiadó, Kézdivásárhely 2005.; uő: *A csángók világa – hegyek, vizek, tájtosok*. Zelegor Kiadó, Kézdivásárhely, 2007.

¹² Erdős Szászka Péter: *Emlékjéle... (Levelek Szabófalváról)* In: Forrai Ibolya (szerk.): *Csángók a XX. században. Élettörténetek*. Bp. 1994. 41–85. (Néprajzi Közlemények XXXIII.)

¹³ Laczkó István: *Emlékek egy moldvai csángó magyar életéből. Önéletírás*. In: Forrai Ibolya (szerk.): *Csángók a XX. században. Élettörténetek*. Bp. 1994. 87–206. (Néprajzi Közlemények XXXIII.)

¹⁴ Laczkó Mihály: *Észre sem vettük, magyarok lettünk. Moldvai csángómagyarok Magyarországon I. Egyházasközzári Önkormányzat*. Bonyhád, 2004.

¹⁵ Jankó Antal: *Apa és fia. Csángómagyar paraszti önéletírások*. Szerk.: Iancu Laura. Babér Kiadó. Bp. 2018.

¹⁶ Nyisztor Tinka: *Szent István gyermekei*. Nyisztor Tinkával beszélget Benkei Ildikó. *Magyarnak lenni XLIV*. Kairosz Kiadó, Bp. 2008.; uő: *Hétköznapok és ünnepnapok. A moldvai magyarok táplálkozásának etnográfája*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2013.

Péter)¹⁷ vagy éppen énekművészként és keramikusként (Petrás Mária)¹⁸ tevékenykedtek, illetve dolgoznak ma is.

Iancu Laura új könyvének mintegy kétötöde foglalkozik a moldvai magyarok történelmével. Kitűnő ötlet a 17. oldalon lévő térképen a részben vagy egészen magyar népességű települések első írásos említésének feltüntetése, bár ez természetesen csak arra utal, hogy abban az évben már lakott helyként léteztek, de ez az adatsor jó támpontot jelenthet a magyar gyökerű moldvai települések helytörténeti kutatásához. A 16. század elejétől a Vatikán által missziós területté nyilvánított Moldva egyházi felügyelete a *Propaganda de Fide* nevű szervezet irányítása alá került, és így a Szentszék a moldvai katolikusok helyzetéről az ott szolgáló hittérítők és más egyházi személyek jelentéseiből pontos tájékoztatást kaphatott. Így bizonyára tudott arról is, hogy a térség szinte teljes katolikus népessége magyar, magyarul beszél, és magyar papokat kér. Róma azonban nem tudta, vagy tán nem is akarta orvosolni ezt a problémát, nem voltak magyar misszionáriusai, hiszen Magyarország jelentős részén ekkor terjedt el a protestantizmus, a moldvai katolikusok egyházi irányítása pedig akkor már nem a magyar, hanem a lengyel egyházhoz tartozott, így a moldvai magyarság vallási és etnikai töredezettsége és keveredése miatt mindinkább olyan helyzetbe került, hogy választaniuk kellett a vallás és az anyanyelv között. Az etnikai szempontokat mellőző körülmények között a Kárpát-medence különböző vidékeiről érkező magyarokat a vallási és etnikai beolvadástól a magyar öntudat akadályozta meg. A magyar jelenlét súlyát mutatja az a körülmény is, hogy a források, egészen a 19. századig, a katolikus vallást „magyar vallás”-nak, a katolikus templomot „magyar templom”-nak, a katolikus papot pedig „magyar pap”-nak nevezték még akkor is, ha történetesen olasz vagy más nemzetiségű volt. A forrásokban „magyar nemzetiségű, de oláhul beszélő”; „magyarul beszélő, de ’szakadár’ (görögkeleti) hiten való”; „magyar nemzetiségű, de szakadár hitű”; „egykor magyar volt, de már nem beszéli nyelvét” stb. jellemzőkről olvassunk. A paphiány következtében kialakult helyzet felerősítette az anyanyelvű kántorok („diák”, „deák”, „gyák”) szerepét, akik a licenciátusokhoz (lelképásztori kiegészítőkhöz) hasonló feladatokat láttak el.¹⁹ A 17. századtól az egyházi adminisztrációban és pasztorációban is fölfedezhető volt a kétnyelvűség: az 1875. évi schematizmus szerint Moldva 26 római katolikus plébániája közül 18-ban a „használt nyelv” rovatban a magyar is szerepelt.²⁰ De hát ez csak egy állomása volt a román nyelv minden területen megfigyelhető térnyerésének, hiába írták a magyar katolikusok nemcsak a pápához, de még az osztrák császárhoz is panaszleveleiket, amelyekben megfogalmazták igényüket a magyar anyanyelvű papok iránt.

A 17. század végén az osztrákok és a törökök által Karlócán aláírt – rólunk, de nélkülünk kötött – békében a Habsburg Birodalom elérte, hogy a török fennhatóságú területeken élő katolikusok szabadon gyakorolhassák vallásukat. A híre az Erdélybe menekült magyarok közül

¹⁷ Trunki Péter–Bodó Csanád: *A tanfelügyelő jelenti. Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017.

¹⁸ *Madárnyelven*. Petrás Máriaával beszélget Benkei Ildikó. Kariosz Kiadó, Bp. 2006.; uő: *Zsoltáros ultimatum*. Kairosz Kiadó, Bp. 2009.; Németh Miklós Attila: *Petrás Mária, a hitbeégető. Teremtők*. Masszi Kiadó, Bp. 2007.; *Emeld fel, Uram, népem!* Petrás Máriaival beszélget Szervátiusz Klára. Szervátiusz Alapítvány, Bp., 2021.

¹⁹ Bővebben ld. Tánzos Vilmos: „Deákok” (parasztkántorok) moldvai magyar falvakban. In: uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1996. 190–222.; Tóth István György: Diákok (licenciátusok) a moldvai csángó magyar művelődésben a 17. században. In: Zombori István (szerk.): *Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században*. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1988. 139–148.

²⁰ Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Magvető Kiadó. Bp. 1987. 117–119.

sokan visszatértek Moldvába, ez azonban fokozta a keleti egyháznak a katolikusokkal szembeni ellenszenvét. „Napjainkban az egész nép kereszténynek és a keleti egyház tagjának vallja magát – írja Dimitrie Cantemir, a történészkedő moldvai fejedelem – egy vallást sem gyűlölnék jobban, mint a római, bár ehhez tartozik csaknem valamennyi magyar alattvalójuk...”²¹

A 18. században a vajdaság városaiban még előfordultak magyar iparosok²², de a magyarok többsége falun élt, és önálló gazdálkodást folytatott. A magyarok egy része kiváltságos helyzetben, „részes” (răzeș) volt, az adókat és a terményeket közvetlenül a vajdának szolgáltatták be, és pedig a közösen megállapított éves járadékok szerint. Panaszaiikkal, sérelmeikkel, ügyeikkel szintén a vajdához fordulhattak. Így a kiváltságosok csoportjába tartoztak, külön törvényekkel és szokásokkal rendelkeztek. Ez a jogi helyzet sem volt azonban idilli, mert tudunk arról, hogy számos, kismizett, egykor *részes* státusú falu lakossága nemzedékeken keresztül kereste a maga elvesztett igazságát (ilyen falu volt például Lujzikalagor).²³

Helyesen állapítja meg Iancu Laura, hogy a moldvai katolikus egyház politikájában a két nyelvűség egészen a 19. század második feléig napirenden volt, sőt „az Erdélyből érkező és megtelepedő újabb és újabb magyar katolikus csoportok révén a magyar nyelv meghatározó tényező volt”. A Dénes Imre által 1816-ban Jászvásáron megnyitott iskoláról írja, hogy benne „moldovenească” (értsd: román), magyar és német nyelven folyt az oktatás. A 19. század elején Dominicus Brocani *A keresztény hit alapjai* című olasz kiadványt román és magyar nyelvre egyaránt lefordította. Az 1835-ben Szabófalván megnyílt egyházi intézményben a latin és a román nyelv mellett a magyart is tanították. Raphaël Arduini román, magyar, latin és német nyelven nyomtatta ki a Moldova katolikus fiainak oktatására szolgáló ábécét.²⁴

Románia 1859. évi létrejötte után a moldvai katolikus klérusnak erőteljesebben részt kellett vállalnia a magyarok asszimilálásában. Az egyháznak kiszolgáltatott hívek tragédiája, hogy ebben az időben az ifjú román államban felerősödött a nemzetépítés vágya, amit francia mintára, igencsak erőszakos formában igyekeztek megvalósítani, és amivel szemben az értelmiség és középosztály nélküli moldvai magyarok szinte teljesen védtelenek voltak. „Ez a dráma – írja Iancu Laura – tükröződik Petrás Incze János élettörténetében és életművében. Mindazonáltal a moldvai magyarság iránti érdeklődés, a népcsoporttal vállalt sorsközösség napjainkig töretlenül mondható, s az emberi és kulturális kapcsolatok szinte számbavehetetlen formái alakultak ki.”²⁵ Ez az érdeklődés azonban, bár a magyar tudományosságot – néprajzot, nyelvészetet s általában művelődéstörténetünket – rendkívül értékes anyagokkal gazdagította, kiszolgáltatottságukon keveset változtatott.

Iancu Laura összetett jelenséggént, árnyaltan mutatja be a két malomkö között őrlődő moldvai magyarság lelkiállapotát. A román nacionalizmus ideológiai hatalmába került katolikus egyház ugyanis a valóság durva meghamisításától sem riadt vissza. A missziót irányító Giuseppe Tomassi például az ortodoxok megnyerése céljából a Szentszéknél szorgalmazta, hogy a misszió „első

²¹ Cantemir, Dimitrie: *Moldva leírása*. Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1973. 198.

²² Binder Pál: *Közös múltunk. Románok, magyarok, németek, délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséből*. Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1982. 120.

²³ Jerney János: *Keleti utazása a Magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844-1845, I-II*. Pest, 1851. I. 122.

²⁴ Makkai Béla: *A nemzetpolitika „kelletlen” alanyai, a csángók (1867-1918)*. In: Iancu Laura (szerk.): *A moldvai magyarság kutatása a 21. században. Tanulmányok Domokos Pál Péter tiszteletére*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, 2021. 135.

²⁵ Iancu Laura: *i. m.* 55.

nyelve” a román legyen, amit azzal indokolt, hogy „hittérítői hivatásunk nemcsak katolikusaink őrzése, hanem a Skizma útjáról ennek szerencsétlen áldozatainak a visszatérítése is”. Álszent módon arra hivatkozik, hogy „ha a mise magyarul van, ezek elhagyják a templomot, mert semmit sem értenek belőle. Ha viszont románul van, szívesen maradnak hallgatni”.²⁶ Még véletlenül – vagy nagyon tudatosan – sem jut eszébe, hogy a már elrománosított katolikusok és a magyar anyanyelvüket gyakorló hívek számára alternatív szolgáltatást indokolt nyújtaniuk. Így aztán a misszionárius papok és a hívő közösségek között nem alakulhatott ki személyes, bensőséges lelki kapcsolat. A vallási élet számos területén a népi hitvilág élt tovább mindaddig, amíg a 20. század erősödő egyházi beavatkozása el nem kezdte ezt is visszaszorítani.

Voltak azonban belátóbb, híveik lelki igényei iránt érzékenyebb egyházi vezetők. Mint például a már említett Raphaël Arduini,²⁷ aki 1838-ban a meglátogatott katolikus településeken hajlandó volt tudomásul venni, hogy a magyar fálvak számos helyén nem ismerik a „moldovenesc” nyelvet, igyekezett a magyar papok ellen irányuló olasz propagandát fékezni, továbbá hozzájárult a magyar nyelvű imák és énekek hivatalos használatához és a tervezett egyházi iskolák növendékei számára magyar nyelvű ábécéskönyveket is vásárolt. Az egyház helyi irányítói számára azonban a katolikusok többnyelvűsége olyan problematikus helyzetnek számított, amit a misszió újabb és újabb konfliktusnak tekintett, s az apostoli vikáriusok nem tudtak vagy nem akartak megoldani. A magyar katolikus papok azonban felismerték, hogy a román nyelv terjedésével megnyílik az út az ortodoxia számára, ami a katolicizmus zsugorodásával és a magyarok beolvadásával jár. Szerencsére az egyházi feladatok jelentős részét továbbra is a *deák*knak, *gyeák*knak nevezett kántorok látták el, amit elősegített a 20. század elején még fennálló paphiány, így lehetővé vált a hívek számára, hogy román nyelvű misehallgatás helyett anyanyelvükön imádkozhassanak. A kántorok tevékenysége szinte plébániánként, a plébános-kántor viszony függvényében változott, de a jászvásári szemináriumból kikerülő, bár Gyulafehérváron szentelt papok arányának növekedésével a moldvai magyarok közül való kántorok munkája egyre nehezebb lett. A moldvai katolikusok bonyolult helyzetének megértéséhez hozzátartozik annak ismerete, hogy bár egyházuk kiszolgálta az állam ideológiai érdekeit, jelenlétét az ortodox egyház továbbra is ellenezte, és mind a román, mind pedig a nemzetközi sajtóban tiltakozott a tervbe vett autonóm katolikus püspökség megalakulása ellen. A tiltakozás általános és egyértelmű volt, hiszen a románság „idegen elemként” kezelte még a jászvásári román (egykor szász vagy magyar eredetű) katolikusokat is, mivel a közvélekedés szerint valódi román csakis ortodox vallású lehet.

A 20. század első felében a moldvai egyházvezetés a helyi katolikusok közül a szemináriumba került fiatalokat már úgy nevelte, hogy a magyar nyelv és az ahhoz tartozó népi kultúra „pogány” és „eretnek” hagyományok továbbélését szolgáló „közegnek” tekintendő, s a hívek hagyományos közösségi műveltségének – folklór, apokrif imádságok, díszítőművészet – minden elemét tiltaniuk kell „a katolikus egyház hittételeinek védelme érdekében”. Ezzel az egyház a moldvai katolikus magyarok népi műveltségének rovására elindította a szervezett kultúraváltás napjainkban is tartó folyamatát. Iancu Laura lépésről lépésre mutatja be a román állam és a moldvai katolikus egyház egyre erősödő magyarelles cselekedeteit. Az 19. században elterjedt állami

²⁶ Uo. 60–61.

²⁷ Makkai Béla: *i. m.* 135.

oktatásban a katolikus falvak tanulóinak anyanyelvét nem ismerő ortodox román pedagógusok „oktatták” a románul nem tudó gyermekeket; a hatóságok az okiratokban a magyar családneveket román fonetika szerint írták be, vagy tükörfordítást alkalmaztak, s gyakran új, idegen névvel jegyezték be a családot. A moldvai magyar közösségek identitásának erősségét mutatja, hogy a román nemzeti érdekek szolgálatába állt római katolikus egyháznak milyen elszántan kellett küzdenie ellene. Korlátozták, majd lehetetlenné tették a közülük való, anyanyelvükön szolgáló deákok, vagyis kántorok működését, elkobozták, megsemmisítették a magyar családok által nemzedékek óta őrzött és használt, magyar nyelvű vallásos kiadványokat, kéziratokat. Ezáltal a saját hagyományokat és a katolikus hittételeket ötvöző népi kultúrában felnőtt közösségeket vagy azok egy részét szembefordították az egyházzal. Sokszor hallottam idős moldvai barátaimtól, hogy „*a páterek felcsapták a böjtöt, de mi tartjuk*”.

1946 után a Magyar Népi Szövetség a Román Kommunista Párt szövetségeseiként taktikai okokból felvállalta a „szángók nyelvi jogaiért” folytatott küzdelmet, szorgalmazva iskolák létesítését és a magyar nyelv oktatását, anyanyelvű oktatás hiányában ugyanis a moldvai magyar közösségek nagyobbik részét sújtotta az analfabetizmus. A szövetség kezdetben még magyar nyelvű imakönyvekkel is támogatta az iskolákat, ami kiváltotta a katolikusok rokonszenvét, de az antiklerikális szög hamar kibújt a kommunista zsákból. Nyilvánvaló lett a vallás és az anyanyelv egymás elleni kijátszása, ez megakadályozta „az etnikai önazonosság nyilvános megvallását és az etnikai csoportosulás szerveződését”, s kiderült, hogy „a Magyar Népi Szövetség hívót hívővel, magyart a magyarral állított szembe”.²⁸ Így aztán a kezdetben örömmel fogadott anyanyelvű oktatással szemben megingott a bizalom, s világossá vált, hogy az iskolai oktatás ürügyén a kommunista ideológia terjesztése a cél. A magyar iskola- és óvodahálózat 1947 és 1953 között – Lészpeden 1959-ig – állt fenn és működött, ám ezt a lehetőséget a Románvásár környéki, „északi” falvak és számos déli település sem kapta meg. Az akkori magyar nyelvoktatás révén néhány száz vagy talán ezer moldvai magyar ismerkedhetett meg anyanyelve írásbeliségével, ám ez a körülmény nem sokat javított a közösség identitásán. Bár később több helyen tapasztaltam, hogy amikor 1990 után lehetővé vált, hogy Erdélyben vagy Magyarországon, anyanyelvükön is tanulhassanak a moldvai magyar gyermekek, az érdeklődés sok esetben visszavezethető volt ezekre az ötvenes években, falujukban különböző módon működő magyar osztályokra.

A két világháború közötti egyházi és világi hatalom erőszakos asszimilációjához társult a népszámlálási statisztikák hamisítása. Ez az 1930. évi összeíráskor még – hogy úgy mondjam – amatőr módon történt, amiről tanúskodnak számos településen a „magyar származású” és a „magyar anyanyelvű” lakosok gyakran minden logikát nélkülöző különbségei, vagyis a hamisítás nem volt összehangolt. Mégis, az a csaknem száz esztendővel ezelőtti népszámlálás volt a moldvai magyarok helyzetét tekintve az utolsó, romániai viszonylatban reálisnak tekinthető összeírás. Ugyanis Moldova kimutatott 109 953 római katolikus vallású lakosából 20 964 főt számítottak magyar származásúnak, 23 896 főt magyar anyanyelvűnek, ám az 1948-as országos népszámlálás szerint már csak 6600 személyt jegyeztek föl „magyarul beszélő”-nek. Ez a szám aztán a későbbi felmérésekben folyamatosan csökkent, 1992-ben pedig – bár közben rendszerváltásnak nevezett eseményre is sor került – a több mint kétszeresére nőtt római katolikusból (240 038 fő) mindössze 3 118 személyt írtak be magyarként, azok is nagyrészt a Hargita megyétől megkérdezésük nélkül Bákó megyéhez csatolt Gyimesbükk lakosai voltak. Joggal állapíthatta meg tehát Iancu Laura,

²⁸ Iancu: *i. m.* 78.

hogy „a kommunista érában, a hivatalos állami statisztikákban a moldvai magyarság eltűnt”.²⁹ De hogy csak a statisztikai kiadványok rovataiból tűntek el, arról meggyőződhetünk Tánczos Vilmosnak az ezredfordulón, igen alapos és körültekintő módszerrel végzett adatbecsléséről, amiből valós képet kapunk a moldvai magyarok anyanyelvi helyzetéről, és folyamatában érzékelhetjük rohamos nyelvvesztésüket. Eszerint az 1994–1996 közötti időtől a 2008–2010-ig terjedő másfél évtized alatt csaknem 18 ezerrel, 49 ezerre csökkent a magyarul beszélő moldvai katolikusok száma, ami jól mutatja a nyelvcsere folyamatának gyorsulását.³⁰

A 20. század közepétől újabb és újabb csapások érték a moldvai magyarságot. Mint az összes szovjet hódoltság alá került országban, ha nem is egyforma mértékben, de gyakorlatilag Moldvában is fölszámolták a hagyományos falusi közösségeket, ami esetünkben gyakorlatilag az összes magyar vagy magyar származású katolikust érintette. A II. vatikáni zsinat anyanyelvű pasztorációt elrendelő döntése teljes mértékben kiszolgáltatta az etnikai identitásukat vállaló híveket a románosítás szolgálatába szegődött katolikus papoknak, akik az államnak tett hűség esküjük értelmében az államnyelvet nevezték ki híveik anyanyelvének, azt a néhány tisztelendőt pedig, aki megkísérelte az anyanyelvű szolgálat valamilyen formáját, súlyos retorziók érték a pártállam reverendás vagy egyenruhás képviselői részéről. Amint a szerző írja, „a diktatúra évtizedeiben az állami érdekeket kiszolgáló egyház gyarapodott, a politikával szembeszálló vagy annak igényeit megtagadó egyháziak azonban életükkel és szabadságukkal fizettek”.³¹

A moldvai magyarok erős identitását mutatja, hogy a kommunista diktatúra elmúltával is maradt – ha nem is sok, de jó néhány – olyan közösség, amely igényelte az anyanyelvű oktatás és vallásgyakorlat valamilyen formáját. Részben a kollektivizálás elől Erdélybe települt moldvaiak, részben az erdélyi és az anyaországi magyarok támogatásával tíz esztendeig tartó kemény és egyenlőtlen küzdelemben elérték, hogy a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének segítségével és a helyi civil szervezetek támogatásával az állami tanrend keretében vagy az iskolán kívül több faluban is megvalósult a *fakultatív magyar nyelvoktatás*. Az 2021–22-es tanévben 34 moldvai településen zajlott ilyen tevékenység, amelyekbe mintegy másfél ezer diák kapcsolódott be. Erdélyi magyar középiskolákban tanul mintegy félszáz moldvai diák, egyetemi képzésben pedig tízen vesznek részt. Az a szándék azonban, hogy a vallási életben is érvényesítsék az anyanyelv használatát, még ennyi eredménnyel sem járt, csupán annyit tudtak elérni, hogy havonta egyetlen vasárnap a megyeszékhely (Bákó) egyik templomában – mintegy jelképszerűen – magyar nyelvű miseszolgálatra is sor kerül. Ezek a csekély méretű, de mégsem elhanyagolható engedmények részben az Európai Unió jogi eszközöket is alkalmazó fellépésének,³² jórészt azonban a külhoni kisebbségek sorsáért felelősséget érző magyar állam, valamint az erdélyi és a magyarországi civil szervezetek anyagi és erkölcsi támogatásával valósultak meg. Ezért írja Iancu Laura, hogy a moldvai magyaroknál „a nyelv- és kultúrávesztés természetes következménye az identitásváltozás, amire nemcsak a román közeg, de az ún. »csángó státus« is jelentős mértékben kényszerítően hat, azaz erősíti az asszimilációt”.

Iancu Laura új könyvének második része a moldvai magyar népcsoport néprajzáról nyújt rövid, szinte lexikonba illően tömör összefoglalást. A díszítőművészetről talán érdemes lett

²⁹ Iancu: *i. m.* 79.

³⁰ Tánczos Vilmos: *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2011. 104.

³¹ Iancu: *i. m.* 85.

³² Iancu: *i. m.* 91.

volna megemlíteni, hogy akárcsak a nyelvben, itt is megfigyelhető az „asszimiláció”, mert a hagyományos, főleg geometrikus motívumokra alapozott textíliákon az utóbbi évtizedekben áttértek a környező románok között már régebben használatos, naturalisztikus elemekre, miáltal viseletük elvesztette identitást jelző szerepét. Ennek az erőszakolt folyamatnak a részleteit is megfigyelhetjük, amikor nagyobb egyházi ünnepek, például bérmálások, püspöklátogatások alkalmával a helyi plébánosok leparancsolják a kerítésekre terített és a templomok díszítésére használt, hagyományosan szőtt padra- és falra való szőtteseket, s helyettük gyári készítésű, rikító, nagyrózsás és más virágmintás, vagyis idegen szín- és motívumvilágú textíliákat rakatnak ki, mondván, hogy „az a szép”! Itt foglalkozik a szerző a moldvai magyar közösségek társadalmi rendjét szolgáló intézményekkel, mint az északi, „mezőségi típusú” falvakból ismert, köztisztviselőként álló, tekintélyes férfiakból álló *falu tanácsával*.³³ Ezek keretében választották meg a falukapuk őreit, a határpásztorokat, a tehén- és juhásztorokat, és állapodtak meg a juttatásairól. A testület tanácsokkal segítette a közösségi és egyéni konfliktusok rendezését, és státusát a falu által megválasztott falubíró, a kántor, a fejedelemség által delegált csendőrpáncsnok, valamint az egyházat képviselő pap is tisztviselőként tartotta, de csak a romániai polgári törvénykezés kiépüléséig működtek. A moldvai magyarság sorsának talán legkeservesebb szakasza a kommunista és a nacionalista eszmék összefonódásának kora, ami a 20. század második felének több mint négy évtizedében következett be. Iancu Laura így fogalmazza meg ennek az állapotnak a fő jellemzőjét: „A családi, rokoni kötelékek mentén szerveződött mikroközösségeket a mesterségesen létrehozott (etnikai, vallási szempontból vegyes) munkaközösségek váltották fel. A kollektívizmus véget vetett a hagyományos életmódnak is, népszokások, társadalmi szerveződések (pl. a fonó) sokasága szűnt meg”.³⁴ Napjainkban folytatódik a tradicionális társadalmi szerkezet átalakulása, az erőteljes és egyre nagyobb távolságokra terjedő migráció a társadalom, a közösség szétforgácsolódását eredményezi. Európa nyugati részén és a mediterrán országokban munkát vállaló családtagok és az otthon maradtak között fennálló fizikai távolság és kulturális távolodás következtében a család intézménye átalakulóban van. A szerző szerint a gyors, ellenőrizhetetlen és feldolgozhatatlan kultúra- és életmódváltás nemcsak a családok, de a helyi katolikus egyház számára is „megoldandó feladatot jelent”.

A moldvai magyarok kultúrájának legismertebb vagy legalábbis legjobban feltárt területe – ha nem is mennyiségét, de mélységét tekintve valószínűleg – a folklór és a tájnyelv, amennyiben folklóron, szűkebb értelemben, elsősorban az aktív kulturális tevékenységet értjük, amelynek gazdagsága európai szinten is páratlan. A magyar népköltészet legtöbb középkori alkotása ezen a tájon maradt fenn. A költészetben és a dallamvilágban a 16–17. század kéziratosszerű szerelmi költészetének hagyománya tükröződik. A népballadatípusok közül nem egy csak Moldvából ismert vagy maradt meg, a régi stílusú balladák szöveghagyománya pedig itt a leggazdagabb. A balladák és általában az énekköltészet előadásában nagy szerepet kap a rögtönzés. Az új típusú lírai dalok és balladák csak 1920 után jelentek meg Moldvában, elsősorban az erdélyi magyarokkal együtt katonáskodó s így a magyar folklór új stílusával is megismerkedő férfiak révén, de a zenetudósok, elsősorban Domokos Pál Péter szerint a hagyományos moldvai magyar zenei anyag önálló dialektust alkot.³⁵

³³ Iancu: *i. m.* 99.

³⁴ Iancu: *i. m.* 100.

³⁵ Jagamas János: *Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez*. In: Szabó Csaba (szerk.): *Zenetudományi írások*. Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1977. 36.

Jelentősnek nevezi Iancu Laura a Moldvából ismert, történeti mondahagyományt is, pedig könyve kéziratának készítésekor még nem ismerhette Magyar Zoltán erről a témáról ezer oldal meghaladó terjedelemben megjelent kétkötetes munkáját.³⁶ A moldvai környezetben élő, a Kárpát-medencén belüli magyar hatásoktól elzárt, a Balkánról érkezőknek annál erőteljesebben kitett moldvai katolikusok szokásvilága „sok tekintetben egyedülálló kulturális reliktum”-nak mondható, „a vallásos folklór (imák, hiedelemszövegek, legendák) elemei között pedig nem egy középkori gyökerekkel rendelkezik”. Az utóbbi évtizedek társadalmi változásai nyomán „a magyar nyelvhez kötődő folklór és szokásvilág elveszítette korábbi szerepét és jelentőségét, helyét a román nyelvű, globális eredetű populáris kultúra foglalta el. Az egykori népi hagyományok megjelenítése ma színpadi keretek között, akulturális szervezetek tevékenysége nyomán valósul meg” – mutat rá a szerző.³⁷

A hagyományos népzenehez hasonlóan a moldvai magyar nyelvjárás is önálló dialektust alkot, amely aztán tovább tagolódik. A népcsoport történeti, földrajzi és néprajzi szempontból egyaránt differenciált, ami a nyelvjárásokban is megfigyelhető. Ennek jellegzetességei a sajátos hangtani, szókincsbeli jelenségek, valamint a román jövevényszavak számottevő mennyisége. A moldvai magyar nyelvjárásokban számos archaikus elemet találunk, nyelvtani tekintetben, a ragok használatában a magyar beszéd szabályaihoz illeszkednek. A jövevényszavak hangtana idomult a magyar nyelvjárások sajátosságaihoz, de a román nyelv hangrendszerének hatása is megfigyelhető. Ebből kapunk ízelítőt a könyv utolsó lapjain található Mellékletekben közölt húszt, címe szerint a moldvai magyarság nyelvjárásait érzékeltető szövegpéldából.³⁸ Fontos, a moldvai magyarok magyarságát bizonyítóak ezek a 16. és 21. század között született dokumentumok, bár a nyelvjárások szakszerű tanulmányozásához kevésbé alkalmasak, hiszen többségüket közöttük élő írástudó, tehát tanultabb ember vethette papírra, illetve magnófelvétélről írta vagy íráthatta le a gyűjtője, ami természetesen semmit sem von le a közölt szövegek dokumentációs értékéből. Ezekből is megállapítható, hogy bár a múlt századok magyarországi nyelvújításainak új kifejezései nem jutottak el a moldvai magyarokhoz, „alapszókincsük döntő hányada ma is minden kétséget kizáróan megegyezik, vagy nagymértékben hasonló a többi magyar nyelvváltozatéhoz, e nyelvjárások a nyelvi kritérium alapján egyértelműen a magyar nyelv változatainak tekinthetők”. Ettől függetlenül a nyelvi asszimiláció minden településen előrehaladott állapotban van.³⁹

Iancu Laura nem a moldvai csángómagyarok nyilvánvaló magyarságát akarja kinyilvánítani olyanokkal szemben, akik ezt a politikai töltetű témát nem tudományos felismerésként, hanem – mai szóval – „vágyvezérelt hiedelemként” bizonygatják. Nem fecsérli idejét és kéziratának valószínűleg szűkre szabott terjedelmét ilyesmire, de mégis megidéri fő témájának egy olyan, hasonlóképpen politikával átitatott összetevőjét, amelyre könyvének tagadhatatlanul blikkfangosan csengő címe utal. Való igaz, hogy jogosan tehetjük föl a kérdést: miért nevezünk egy népcsoportot csángónak, ha egyszer magyar? Vagy meg is fordíthatjuk a kérdést: miért lenne magyar, ha egyszer csángó? Ám a kérdés tulajdonképpen költői, mert eleve tudjuk rá a választ. Ugyanis azt is kérdezhetnénk, hogy miért gyümölcs az alma, ha alma, miért matyó a matyó, ha egyszer magyar, miért székely a székely, a barkó, a palóc és így tovább? De hát ilyet csak az kérdez, aki tájékozatlan abban a

³⁶ Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus. I–II.* Kairosz Kiadó, Bp. 2022.

³⁷ Iancu: *i. m.* 105.

³⁸ Uo. 151–178.

³⁹ Uo. 110.

tekintetben, hogy minden nép kisebb-nagyobb csoportokból áll, melyeknek neve utal a földrajzi (pl. sárközi-, fekete-Körös-völgyi, csallóközi-), történelmi (pl. hajdú, barkó), vagy egyéb (pl. kurtaszoknyás) sajátosságukra, amitől azonban éppen olyan magyarok, mint az Erdély különböző részeiről, különböző időben, eltérő okok miatt és körülmények között Moldvába telepített, menekült vagy bujdosott s ott összeverődött magyar csoportok. Akiket aztán a madéfalvi veszedelmet követő székely exodus után, mivel a székely nyelvjárásban a nyájból kiszakadt jószág vagy a hagyományos közösségből földrajzilag (moldvai, bukovinai, gyimesi), vagy közjogilag (barcasági) kivált kisebb-nagyobb társadalmi csoport *csángált el*, hát idővel *csángó* lett.

Vajon miért tarthatjuk napjainkban aggályosnak a moldvai magyar népcsoport *csángóként* való megnevezését? Miért sugallja Iancu Laura is azt, hogy vessük el, vagy felejtjük el a *csángó* megnevezést, amelyet Zöld Pétertől és Csokonai Vitéz Mihálytól Lükő Gáboron, Mikecs Lászlón, a „hymuszuk” szövegét termő népköltőn és Lakatos Demeteren keresztül a mai néprajzkutatók, tudósítók, vallástörténészek jelentős részéig, továbbá a gyimesiek és a barcaságiak a legjobb szándékkal és értelemben használtak és használnak? Sajnos komoly oka van rá, mégpedig az, hogy ezt a csak bizonyos nézetből pejoratívnak tűnő népcsoportnevet a többségi politika belemártotta az állami és az egyházi szintű „nemzetiségi villongás” beléndekfözetébe. Az a sanda politikai szándék kompromittálta a csángó népnevet, amely befolyásolni akarja a közgondolkodást, felhasználva a szómágia tisztességesen és tisztességtelenül egyaránt alkalmazható módszerét. Mert az senkinek sem jutna eszébe, hogy kétségbe vonja a hajdúk, a matyók, az ormánságiak, a palócok, a göcsejiek és a többiek magyarságát csupán azért, mert történelmi vagy földrajzi örökségként a magyarságon belül még saját népnevük is van. Egyedül a székelyek románságának ötletével próbálkozott a múlt század elején a politikába keveredett Nicolae Iorga történész, de hamvába holt elméletét talán már nemzettársai is elfeledték. Iorga hasonló töltetű módszerét próbálta alkalmazni a Burjánfalván (Buruinești) született, Lujzikalagorban működő, Iosif Petru M. Pal katolikus pap, aki akkortájt vetette papírra Iorga moldvai csángómagyarokra adaptált ötletét,⁴⁰ amikor az ötletgazdát – persze nem ezért – a Vasgárda éppen kivégezte. Érthető tehát, hogy ha valaki rendet akar vágni a moldvai katolikusok etnikai hovatartozásának évszázadok óta elburjánosodott veteményében, az először is tiszta vizet kíván önteni a „csángókérdés” poharába. Mi más lehetne a közülük való, felkészült és megfelelő tudással felvértezett néprajzkutató vagy bármely más, a moldvai magyarokhoz tudományos témaként és nem politikai célból közelítő írástudó feladata, mint a tisztázó szándék?

Iancu Laura könyve talán nem tekinthető a moldvai magyarsággal foglalkozók számára készült kézikönyvnek, de olyan alapvetően fontos ismereteket foglal össze és nyújt minden, a téma iránt érdeklődő, azzal törődni kívánó kutatónak, publicistának vagy akár zornalisztának, amelyek nélkül nem lenne érdemes hozzányúlni ehhez a moldvai csángómagyar népcsoport megítélését, öntudatát, sok tekintetben a sorsát is meghatározó, de legalábbis befolyásoló témához. Sok utánajárástól, nehézkes szellemi bogarászástól kíméli vagy kímélheti meg azt, aki a kérdésben tájékozódni vagy azzal foglalkozni kíván. A „csángó témának” napjainkban is megfigyelhető fölkapottsága könnyen felszínességet okoz, ezért fontos az ilyen színvonalú könyv, amely nemcsak számba veszi és rendbe teszi mindazt, amit a témáról pillanatnyilag tudunk, de ki is egészíti hiteles dokumentumokkal. Elsősorban nem új ismereteket vagy véleményeket,

⁴⁰ Iosif Petru M. Pal: *Catolicii din Moldova sunt români neaoși. Almanahul „Viața”* 1941. 56–60.; uő: *Originea catolicilor din Moldova și Franciscani pastorii lor de veacuri*. Săbăoani–Roman, 1942.

különösen nem föltételezéseket közöl, de számos kevésbé ismert adattal teszi teljesebbé tudásunkat. Azt a meglehetősen bonyolult történeti és társadalmi háttérrel vetíti elénk, amelynek ismerete nélkülözhetetlen az etnikum néprajzi karakterének (kulturális, nyelvi, vallási stb. sajátosságainak) hiteles megismeréséhez és értelmezéséhez. Legfőbb értéke talán az, hogy segít jobban, teljesebben megérteni ennek a Domokos Pál Péter szerint legelfeledettebb, ma talán inkább a legtöbb félreértésbe szorítottnak nevezhető népcsoportunk múltját és jelenét. A „csángó” fogalom használatából eredő problémákról pedig fogadjuk el a téma nyelvészeti vetületének egyik legkiválóbb szakembere, a Széchenyi-díjjal kitüntetett Péntek János véleményét, aki szerint a „többnyire a moldvai csángók érdekében folyó, az ő megmentésüket célzó törekvések és diskurzusok már-már elfogadhatóvá tették számukra ezt a sértő megnevezést, most pedig a hamis román eredetszemlélet tette kényszerűvé annak igazolását, hogy ők mégis magyarok, és hogy a nyelvük is magyar”.⁴¹ Amihez hozzáteszi, hogy bár furcsa és ellentmondásos, „a gyakran konjunkturális értelmiségi, politikai diskurzusokban nem a moldvai magyarnak, hanem a csángónak van jobb, fonetikailag is feltűnőbb hangzása, romantikája, mítosza”.⁴²

Iancu Laura is fölteszi a kérdést, „vajon számolhatunk-e bármiféle tudatossággal a csángó fogalom kanonizálódásának folyamatában? Hiszen a sajátos kulturális és nyelvi adottságokkal rendelkező moldvai magyar népcsoport differenciálása a többsmagyarságon belül akár indokolt is lett volna, az akkor bevett ún. néprajzi csoportok distinkciós logikája szerint (palócok, barkók, bukovinai székelyek stb.)”. A kérdésre azonban maga is kérdéssel válaszol: „... a kétségkívül speciális néprajzi csoportot alkotó moldvai magyarság megnevezésére az a fogalom volt-e a legalkalmasabb, amely Budapesten ugyan kellemesen csenghetett, de Moldvában gúnynév volt, és a népcsoport egészét stigmatizáló kifejezés ma is”.⁴³

“Tell the Truth, Not Just the Real...” Csángó Questions of Destiny Interpreted by Laura Iancu

Keywords: Hungarians in Moldavia, Moldavian Csángós, identity, native language, language shift, culture change

Laura Iancu was born in Magyarfalu (Arini), Moldavia, and she is a researcher with a degree and a doctorate in theology and ethnography. Why Csángó, if Hungarian? – is the important question of her new book, which analyses why and since when the word “csángó” has been used in academic life and a part of the public discourse to denote the community she comes from. The tone of this word is pejorative and means, in the Eastern Hungarian dialect, someone who has been ‘separated from the majority’. During the examination of the causes, she reviews the history of the Hungarian groups that have been continuously arriving from the Carpathian basin since the 13th century, the difficulties of maintaining their Catholic religion and their native language, their ethnographic features, and the circumstances endangering their identity.

⁴¹ Péntek János: A moldvai magyarokról és a *csángó* elnevezésről. *Magyar Nyelv* CX(2014). 4. 410.

⁴² Iancu: *i. m.* 136.

⁴³ Uo. 136–137.